Violeta Ungureanu

Considerații privind statutul referențial al numelor comune

Potențialul referențial al numelor comune depinde de modalitatea de raportare la realitate. În unele cazuri numele comun poate fi utilizat cu funcție predicativă. El nu este predestinat pentru referință: el are sens, adică exprimă o anumită proprietate, dar nu are referent. În exemplul *Ion este inginer,* cuvântul *inginer* exprimă noțiunea, dar nu se raportează la vreun eveniment din realitate. În cazul dat, numele se utilizează **nereferențial**. Apelativele se pot folosi şi cu valoare generică. În exemplul *Scriitorul fără talent e ca soldatul şchiop*, cuvântul *scriitor* sau *soldat* are ca referent *genul* sau *specia*, mulțimea obiectelor de acelaşi fel.

Alta este situația în care numele comun desemnează un element concret al clasei date, iar substantivele se utilizează **referențial**: de exemplu, *Arhitectul oraşului i-a făcut un proiect al casei.* În cazul utilizării referențiale se distinge referirea *definită şi nedefinită*, în funcție de informația pe care o dețin cei doi interlocutori. Numele comun poate fi o unitate de dicționar (*medic*, *om*), fie o unitate sintactică (*un tânăr*), posibil să conțină şi anumite grupuri nominale actualizate (*un tânăr care stătea la masa aceasta*). Numele comun are drept extensional o mulțime de referenți posibili, o mulțime care există doar prin forța abstracției infinității actuale. Extensionalul este o mulțime deschisă, de exemplu, extensionalul cuvântului *casă* este mulțimea tuturor caselor care au fost, sunt şi vor fi. Numele comune posedă o structură semantică complexă, constituită atât pe baza unui concept cu referire la o clasă de obiecte, cât şi a unui conținut concret, individual creat în vorbire de caracteristicile referentului. Apelativele se pot referi la orice obiect ce corespunde sensului respectiv. E. Paduceva menționează că statutul referențial al numelui este determinat, pe de o parte, de sensul cuvântului însuşi şi, pe de altă parte, de specificul construcției în care apare [1, p. 83]. Astfel, numele comun apare însoțit de anumiți determinanți pentru a-şi preciza domeniul de referință. Deci la baza actului de referință este *numele + determinant sau actualizator*, deoarece pe lângă faptul că un nume în calitatea sa de unitate a limbii desemnează ceva, el se realizează şi în comunicare, unde vorbitorii îi adaugă anumiți determinanți. Utilizarea descripțiilor pentru identificarea obiectelor presupune după P. Strawson, [2, p 86-89] prezența unei sfere de sensuri identificatoare şi a unui sistem de actualizare ce include articolul, pronumele demonstrativ si posesiv, numite cuantificatori. Acest mecanism permite trecerea numelor comune în nume proprii.

Actualizatorii sunt acele cuvinte sau componente ale propoziției, care transformă numele comune într-un grup nominal actualizat. Din categoria actualizatorilor fac parte astfel de cuvinte şi îmbinări ca: *acesta, acela, acelaşi, fiecare, fiecare din, unul sau*

BDD-A23036 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:13 UTC)

altul, niciunul, mai mult decât doi, ambii, toţi trei, ori unul, ori altul etc. De exemplu, din sintagma *un om tânăr* pot fi constituite grupuri nominale ca: *acest om tânăr, toţi oamenii tineri, un oarecare om tânăr* etc. Sensul actualizatorului este un fel de instrucţiune pentru vorbitori referitor la felul cum să trateze obiectele care sunt incluse în extensionalul numelui când caută referentul. Cuvintele identificatoare sunt substitute ce înlocuiesc obiectul sau clasa de obiecte despre care se vorbeşte în procesul de comunicare. În această ordine de idei, M. Munteanu, invocând părerea lui K. Jonasson, menţionează că „sintagma nominală, în totalitatea ei (substantiv + determinant), prin semnificaţia descriptivă, denominativă sau instrucţională pe care o vehiculează, va da seama de referentul vizat. Atât semnificaţia lexicală a substantivului, cât şi a determinantului creează o anumită perspectivă asupra modului în care referentul este „dat" [3, p. 60]. De exemplu, cuvântul *acoperiş*, ca unitate a limbii, desemnează „partea de deasupra care acoperă şi protejează o clădire de intemperii; acoperământ" şi are drept referent partea unui întreg, adică a casei, clădirii sau a altei construcţii. Acest cuvânt în comunicare poate fi utilizat cu diferiţi determinanţi: *acoperiş cu olane, de ţiglă, de şindrilă, de ardezie, de tablă. Acoperiş cu un singur versant, cu două versante, cu patru versante. A pune acoperişul unei clădiri. Casa are un acoperiş de ţiglă.* În calitate de referent al acestui cuvânt poate apărea întregul, *casa* propriu-zisă, într-un context de tipul: *A avea un acoperiş deasupra capului. A locui sub acelaşi acoperiş cu cineva.*

Relaţia de referinţa, ca relaţie particulară dintre limbă şi lume, leagă semnele limbii de obiectele desemnate. Astfel, când pronunţăm un cuvânt din limba română, de ex., *cafea*, imediat apare legătura dintre acest semn şi referenţii săi: boabele arborelui de cafea şi un lichid amar, cu miros puternic, folosit ca băutură. Sensul referenţial al cuvântului *cafea* este parte componentă a semantemului acestui cuvânt, alcătuit din două sememe: 1) sămânţa arborelui de cafea şi 2) băutură preparată din boabele de cafea prăjite şi măcinate. Aceste două sememe, care reprezintă referinţa virtuală, cea a codului limbii, se vor actualiza în funcţie de context. Contextul localizează în timp şi spaţiu, cuantifică, determină gradul de generalitate al unui cuvânt. Contextul determină semnificaţia cuvântului. Astfel, sensurile referenţiale ale enunţurilor *Cafeaua nu se cultivă în toate ţările.* şi *În fiecare dimineaţă servim o cafea.* diferă, deoarece unitatea lexicală *cafea* trimitela două obiecte diferite ce pot fi atribuite clasei date de referenţi. Pe lângă sememele sus-menţionate ale cuvântului *cafea*, care ţin mai mult de sistem, în discurs, apare o altă semnificaţie a acestui cuvânt relevată în [4, p. 63], al cărei referent se îndepărtează mult de cele ale cuvântului *cafea* (băutură tonifiantă) şi capătă un sens nou (convorbire, discuţie, ţinută într-o atmosferă degajată, în timpul căreia se poate servi şi o cafea).

Vom supune analizei un şir de unităţi lexicale din categoria apelativelor antrenate în cercetarea noastră pentru a ilustra cele menţionate supra.

Cuvântul *aer* desemnează un „amestec de gaze care alcătuiesc straturile inferioare ale atmosferei şi care este absolut necesar vieţăţilor aerobe". Se foloseşte în îmbinări de tipul: *Aer curat, aer de munte, aer de mare, închis, rece, umed, condiţionat. A sta*

BDD-A23036 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:13 UTC)

la aer curat. A se mişca mult în aer liber. Respectiva unitate lexicală poate trimite şi la alţi referenţi: văzduh, atmosferă: *A spinteca aerul. A pluti în aer. A fi în aer. A rămâne în aer. Avionul se ridică în aer*, dar şi *A fi* (sau *a se simţi*) *ceva în aer, A fi* (sau *a rămâne*) *în aer.* O altă semnificaţie indică un referent diferit de cei doi menţionaţi. E vorba de *înfăţişarea, chipul, aspectul* cuiva în contexte de tipul: *A avea un aer trist. A lua un aer oficial. A da cuiva un aer de seriozitate. A-şi da aere.*

Sensul referenţial al cuvântului *adresă* este 1) indicaţie, date (pe scrisori, pe colete etc.) cuprinzând numele şi domiciliul destinatarului, care indică domiciliul unei persoane. 2) comunicare oficială. Aceste sensuri se actualizează în contexte de tipul. *adresa expeditorului, destinatarului, adresă exactă, incompletă. A scrie adresa pe o scrisoare. A-şi schimba adresa. A se interesa de adresa cuiva. A căuta adresa cuiva. A-şi lăsa adresa. A greşi adresa. A pleca fără adresă. A spune ceva la adresa cuiva. A face observaţii răutăcioase la adresa cuiva. Aceasta este o aluzie la adresa lui. Adresă de salut, de felicitare, de mulţumire, de protest.*

Cuvântul *aripă* poate avea drept referent un organ al păsărilor, al unor insecte şi al unor mamifere, care serveşte la zbor, în contexte: *Pasărea întinde aripile. Cocoşul bate din aripi.* Un alt referent la care trimite acest cuvânt este *parte al unui avion* numit astfel prin asociere cu referentul propriu zis: aripa avionului. Semnificaţia acestui cuvânt presupune şi alţi referenţi: *flanc, extremă*, în exemplele: *A ataca pe aripi. Aripa dreaptă. Aripa stângă* sau *grupare extremă: Aripa stângă sau dreaptă a unui partid.* Contextele *A prinde aripi. A prinde la aripi. A lua pe cineva sub aripa sa ocrotitoare* au alte sensuri referenţiale: independenţă şi ocrotire, protecţie.

Cuvântul *artă* poate desemna o formă a activităţii umane: *Artă abstractă. Artă populară. Artă decorativă. Artă dramatică. Operă de artă. A promova arta. A stimula arta. A fi un admirator al arte*i, dar şi *pricepere, măiestrie; îndeletnicire*: *Arta de a declama. Arta de a citi şi a scrie. Artă interpretativă. Artă culinară. Artă militară.*

Articol cunoaşte următoarele sensuri şi utilizări: a) expunere scrisă într-o publicaţie periodică: *Articol de ziar. Articol de fond. Articol documentar. Articol publicitar. A scrie un articol. A publica un articol.* b) diviziune într-un act normativ: *Articol de lege. Articol din contract.* c) articol de comerţ: *Articol cerut, căutat. Articol rar. Articol vandabil, nevandabil. Articol de larg consum. Articol de mercerie, de galanterie, de toaletă. A lansa pe piaţă un articol. Acest articol se vinde bine.* d) parte de vorbire: *Articol hotărât, nehotărât.*

Asociaţie poate desemna o grupare de persoane: *Asociaţie economică, industrială, studenţească. A întemeia / a înfiinţa o asociaţie. A desfiinţa o asociaţie. A intra într-o asociaţie. A ieşi dintr-o asociaţie. A face parte dintr-o asociaţie. A primi pe cineva într-o asociaţie. A exclude pe cineva dintr-o asociaţie,* dar şi *proprietate a psihicului*: *Asociaţie de idei.*

Aspect (*înfăţişare*): *Aspect exterior. Aspect îngrijit. A avea un aspect plăcut. A judeca după aspectul exterior. A-şi îngriji aspectul exterior. A avea aspectul unui om sănătos, unui om bolnav şi (criteriu, punct de vedere) Sub acest aspect. A vedea ceva sub un anumit aspect. A privi ceva sub un alt aspect. Acesta este un aspect important*.

BDD-A23036 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:13 UTC)

Diferite sensuri referențiale are şi cuvântul *atenție*: a) (concentrare a psihicului) *A asculta pe cineva cu multă atenție.* b) interes, preocupare: *În atenția cuiva. A acorda atenție cuiva sau uni lucru. A atrage cuiva atenția asupra cuiva sau asupra unui lucru. A atrage atenția asupra unui neajuns, asupra lipsurilor. Atrag atenția că... A atrage atenția cuiva asupra sa. A nu acorda cuiva sau unui lucru nici o atenție. A solicita atenția cuiva. A supune ceva atenției cuiva. A captiva atenția cuiva. A distrage atenția cuiva de la ceva. A-şi îndrepta atenția asupra cuiva sau asupra unui lucru. A urmări ceva cu atenție. A fi în centrul atenției. Pot să vă rețin atenția câteva clipe*? *Se pare că a scăpat atenției dumneavoastră faptul că... c*) (*amabilitate*) *A înconjura pe cineva cu atenție. A copleşi pe cineva cu atenții.* d) dar: *A aduce cuiva o mică atenție.*

Atmosferă (înveliş gazos): *Nava cosmică a reintrat în atmosfera pământului*, dar şi (ambianță, stare de spirit): *Atmosferă intimă, degajată, apăsătoare, încordată, duşmănoasă, destructivă, constructivă, rece, încărcată, misterioasă, plăcută, sărbătorească. Atmosferă de încredere, de teroare. A încălzi atmosfera. A face atmosfera în favoarea sau împotriva unui lucru. A învenina atmosfera politică. Discuțiile au avut loc într-o atmosferă cordială, de încredere reciprocă.*

Atracție (acțiune reciprocă între două corpuri): *Atracție universală. Atracție moleculară. Atracție magnetică. Forța de atracție a pământului şi* (*înclinare puternică spre cineva sau ceva, farmec*) *A simți o mare atracție pentru cineva. A exercita o puternică atracție asupra cuiva. Forță de atracție. A avea o atracție irezistibilă.*

Diferiți referenți are şi cuvântul *bancă* (scaun lung şi scaun cu pupitru pentru şcolari): *Bancă de lemn, de piatră. Bancă de şcoală. Banca acuzaților. Banca apărării. A se aşeza pe bancă. A sta pe bancă. A se ridica de pe bancă. A sta în bancă. A ieşi din bancă. A sta împreună în aceeaşi bancă. A scoate ceva de sub bancă. De pe băncile şcolii,* dar şi (instituție) *Bancă de credit, de depuneri, de schimb, de emisiune. Bancă națională, de stat, particulară. A depune bani la bancă. A avea bani la bancă. A ridica bani de la bancă. A avea un cont la bancă. A sparge o bancă.*

Baterie (*subunitate de artilerie*): *Baterie de câmp, asediu, antiaeriană, antitanc şi baterie electrică. Baterie de acumulatoare. A încărca bateria. A schimba / a înlocui bateria unei lanterne de buzunar.*

Bărbat poate desemna (*persoană adultă de sex masculin*): *Un bărbat tânăr. Un bărbat în vârstă. Un bărbat în floarea vârstei. Un bărbat în puterea cuvântului. Un bărbat puternic. Un bărbat bine. De la bărbat la bărbat. A se încurca cu bărbații. Fii bărbat*! dar şi sensul de (*soț*) *A nu avea bărbat. A lua pe cineva de bărbat. A-şi găsi un bărbat. A divorța de bărbat. A trăi despărțită de bărbat.*

Buletin (*act oficial care atestă identitatea unei persoane*) *Buletin de identitate*, (*notă informativă*) *Buletin oficial. Buletin comercial. Buletin de bursă. Buletin de ştiri. Buletin meteorologic. Buletin medical,* (*publicație periodică*) *A edita un buletin*, (*buletin de vot*) *Buletin alb. Buletin nul.*

Mai multe sensuri referențiale are cuvântul *Cameră* (*odaie*): *Cameră de lucru. Cameră de oaspeți. Cameră de zi. Cameră de dormit. Camera copiilor. Cameră de hotel. Cameră mobilată. Cameră cu un pat. Cameră cu două paturi. Cameră la mansardă.*

BDD-A23036 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:13 UTC)

Cameră la stradă. Cameră spre curte. Cameră la parter. Cameră la etaj. Cameră cu intrare separată. Camere alăturate. Cameră de închiriat. Cameră murdară şi sărăcăcioasă. Apartament cu două camere. Camere care comunică între ele. Camerele dau una în alta. A intra în camera. A ieşi din cameră. A sta toată ziua în cameră. A merge în camera sa. A fi în cameră. A face curăţenie în cameră. A face curat în cameră. A aerisi camera. A ţine curat în cameră. A da cu chirie o cameră. A lua cu chirie cameră. A avea o cameră cu intrare separată. A dormi în aceeaşi cameră, în camere separate, (încăpere cu destinaţie specială) Cameră de lucru. Cameră obscură. Cameră de comandă. Cameră frigorifică. Cameră de ventilaţie. Cameră blindată a unei bănci, (*cameră de ardere*) *Cameră de combustie,* (*cameră de luat vederi*), (*tub sau balon de cauciuc umplut cu aer*) *Cameră pentru automobile. Cameră de bicicletă.*

O gamă bogata de sensuri referenţiale are cuvântul *foaie*: (frunză) *Trifoi cu patru foi, foaie de varză,* (bucată dreptunghiulară de hârtie (de scris) *filă a unei cărţi, a unui registru sau a unui caiet*) *Foaie de hârtie, foaie volantă, foaie de drum, foaie de prezenţă, foaie de temperatură, foaie locală*, (Ziar, revistă) *Foaie de titlu*, (lăţimea unei pânze; bucată de pânză întrebuinţată în toată lăţimea ei la confecţionarea unei haine) *Fustă dintr-o foaie*, *din patru foi*, (strat de aluat, subţiat cu vergeaua, din care se fac plăcinte, tăieţei) *foi de plăcintă.*

În urma analizei unui grup restrâns de apelative din perspectiva sensurilor referenţiale se poate face o subcategorizare în funcţie de trăsătura concret / abstract a referentului. Unele substantive trimit la un referent concret, altele la unul abstract. Unele substantive pot trimite atât la un referent concret, cât şi la unul abstract. Numărul referenţilor variază în funcţie de sensurile cuvântului respectiv. De exemplu, au un referent concret substantivele: *telefon, pantof, lampă, tablou, calculator, masa, scaun, casa, televizor, uşa, casă, baterie, pix, stilou, tabletă, boxă, ceas, cablu*; substantivul *buchet* cu sensul (mănunchi de flori) se caracterizează prin trăsătura concret: *Un buchet de flori de câmp. Buchetul miresei. A culege un buchet de flori. A face un buchet de flori. A înmâna cuiva un buchet de trandafiri*, dar şi abstract cu sensul de (aromă specială a unor vinuri): *Buchetul vinului. Un vin cu buchet.*

Un referent abstract au cuvintele de tipul: *afacere* (treabă, îndeletnicire) *Însărcinat cu afaceri permanent, ad-interim,* (tranzacţie) *Afacere comercială, financiară, bancară. Afacere bună, grasă. Afaceri la negru. A încheia cu cineva o afacere. A intra într-o afacere. A ieşi dintr-o afacere. A se retrage din afaceri. A însărcina pe cineva cu o afacere. A face o afacere bună cu ceva. A pune pe picioare o afacere. A învârti o afacere dubioasă. A băga bani într-o afacere. Cum merg afacerile*? *Afacerile merg bine, prost. Afacerile stagnează. Afacerea nu rentează.*

Adunare: (întrunire) *Adunare anuală, generală, extraordinară. Adunare de alegeri, de protest. A fixa o adunare. A deschide o adunare. A lua parte la o adunare. A ţine o adunare. A veni cu o propunere în adunare. A părăsi o adunare în semn de protest. A împrăştia cu forţa o adunare. A închide, a ridica o adunare. Declar deschisă, închisă adunarea noastră*.

BDD-A23036 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:13 UTC)

Afirmație: (exprimare a unei păreri) *O afirmație curajoasă, impertinentă. Afirmații nefondate, neîntemeiate. A face o afirmație. A rămâne la afirmația sa. A combate afirmațiile cuiva. A verifica afirmațiile cuiva. E o simplă afirmație. Aceasta este o afirmație nefondată.*

Alarmă: (semnal) *Alarmă aeriană. Stare de alarmă. A se afla în stare de alarmă. A da alarma. A suna alarma. A trage semnalul de alarmă*, (nelinişte, spaimă) *Alarmă falsă*.

Lista ar putea fi completată cu următorul inventar de substantive: *ajutorare, amplificare, ascultare, ataşare, clasificare, ameliorare, compătimire, demoralizare, depărtare, emanare, falsificare, hipnotizare, apreciere, grațiere, aerisire, încălcare, folosire, durere, implorare* etc.

În general se constată că majoritatea substantivelor formate de la verbe au o valoare abstractă (respectiv un referent abstract), deoarece proiectează acțiunea verbului de la care s-au format, o acțiune nedeterminată în timp şi în spațiu.

Referințe bibliografice

1. Падучева Е. *Высказывание и его соотнесенность с действительностью.* Издательство Наука, Москва, 1985.

2. Strawson P. *Identifying reference and truth values.* In: Semantics. Cambridge, 1971.

3. Munteanu, M. *Semantica textului şi problema referinței nominale*. Cluj-Napoca, Editura Accent, 2006.

4. Păcuraru, V. *Considerații privind dezambiguizarea semnelor lexicale polisemantice prin prisma interacțiunii semanticii cu pragmatica.* În: Philologia, nr. 1-2, 2010.

Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

BDD-A23036 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:55:13 UTC)